

TA'LIM JARAYONINING TA'LIMIY, TARBIYAVIY VA RIVOJLANTIRISH FUNKSIYALARI

Po'latova Shahnoza Ikrom qizi

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti Farg'ona filiali o'qituvchisi.

E-mail: polatovashahnoza744@gmail.com

Mobile: +998907821707

Annotatsiya: *Ushbu maqolamizda hozirgi kunda ta'lim jarayonining mazmun mohiyati, vazifalari, standartlari, ta'lim va tarbiyaning shakllari, prinsiplari, qonuniyatlari, qo'llaniladigan usullari, o'quvchi va talabaga beriladigan bilim, ko'nikma va malakalarni berish tartiblari, bosqichlari, o'quvchi va talabalarga bilim berish va olishini qay tartibda olib borilishi haqida ma'lumotlar berib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *ta'lim, tarbiya, funktsiya, qonuniyat, didaktika, jarayon, bilim, ko'nikma, malaka, tarbiyaning qirralari, bosqichlar, Qonun, Dastur.*

1997-yil 29-avgustda O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risidi"gi Qonuni va «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» qabul qilingan. Bu qonunda ta'kidlanishicha, ta'limning mazmuni har bir o'sib kelayotgan yosh avlodni hayotga va dunyoviy demokratik jamiyat baxt - saodati yo'lidagi yuqori unumli mehnatiga barkamol avlod qilib tayyorlash bilan belgilab berilgan.

Ta'limning asosiy mazmuni uning vazifalarida oydinlashtiriladi. Asosiy vazifa-larga aqliy tarbiya bilan bog'liq bo'lgan vazifalar kiradi.

Yangi demokratik jamiyat qurishda ta'limning mazmuni bu - jamiyat ehtiyoj-laridan kelib chiqib quyidagilarga amal qilgan holda belgilaniladi:

- ilmiy bilimlarni yetakchi roli to'g'risidagi qoidaga;
- insoniyatning madaniy-ma'rifiy merosiy boyliklarini umuminsoniy qadriyatlarni egallab olish haqidagi "Milliy dastur" ko'rsatmalariga;
- tarbiyalanuvchi shaxsni barkamol qilib rivojlantirish, iymon-e'tiqodini, ilmiy dunyoqarashini tarkib toptirish;
- ilmiy hayot bilan yangi demokratik jamiyat qurilishi tajribasi bog'liqligi haqidagi qoidaga;
- ta'limning bir maqsadga qaratilganligi;
- ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplariga va didaktik prinsip-lariga muvofiqligiga amal qilinadi.

"Yangi demokratik jamiyat qurayotgan bizning mamlakatimizda ta'limning mazmunini quyidagi yo'llar bilan takomillashtirishni nazarda tutiladi:

Hozirgi kunda Pedagogika ta'lim-tarbiyaning maqsadi va vazifalari, davlat ta'lim standartlari, ta'lim va tarbiyaning usullari, tashkil etish shakllari, umuman uning qonuniyatlari haqida bilim, ma'lumot beradigan fanga aylanib bormoqda.

Tarbiyaning asosiy qirralari – e’tiqod va ibrat, ilm va mantiqiy tafakkur, haqiqat yo’lida mohiyat safarbarligi va iroda qudrati - bularning barchasi mavzularda asosiy g’oya sifatida yoritilishga harakat qilinib kelinmoqda.

Birinchi Prezidentimizning bir fikrlarini aytib o’tishni joiz: “O’z mustaqil fikriga ega bo’lgan, o’z kuchiga, o’zi tanlagan yo’lning to’g’riligiga ishongan inson doimo kelajakka ishonch bilan qaraydi. U jamiyatdagi fikrlar xilma-xilligidan cho’chi-maydi, balki, zamonaviy bilim va falsafiy qarashlarga, hayot haqiqatiga suyangan holda har qanday g’arazli niyat, tahdid va intilishlarni fosh qilishga qodir bo’ladi”.

Bilim jarayonining ilmiy, nazariy, uslubiy va amaliy asoslarini, ya’ni ta’lim, bilim berish, o’qitish nazariyasi bilan pedagogikaning mustaqil bo’limi didaktika-ta’lim nazariyasi shug’ullanib keladi.

Didaktika - grekcha so’zdan olingan bo’lib, “didasko”, ya’ni “o’qitish”,

“o’rgatish” ma’nolarini bildiradi. Ta’lim qonuniyatlarini o’rganish, tahlil qilish jarayonida ta’lim tushunchasi uning mohiyati, mazmun va vazifalari, o’qitish prinsiplari, shakllari haqidagi bilimlar bayon etiladi. Didaktika pedagogikaning “nimaga o’qitish”, “nimani o’qitish” va “qanday o’qitish” kabi savollariga javob izlaydi.

Ta’lim - insoniyat tajribasining ma’lum tomonlarini, ya’ni o’quvchi, talabalar ijtimoiy taraqqiyotining hozirgi talablariga muvofiq darajada bilim va tarbiyaga ega bo’lishlarini ta’minlaydigan faoliyat hisoblanadi. O’qituvchi ta’lim jarayonida faqat bilim berish bilan chegaralanib qolmaydi, balki, bu jarayonda o’quvchi, talabaga ta’sir ko’rsatadi, bu esa ularning bilim olishlarini yanada faollashtiradi,

natijada o’quvchi, talabalar ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi.

Ta’limdagi yutuqlar, avvalo, o’qituvchiga bog’liq. Mutaxassis sifatida o’z fanini chuqur bilishi, pedagogik muloqot ustasi bo’lishi, psixologik-pedagogik va uslubiy bilim va malakalarni egallashi, har xil pedagogik vaziyatlarni zudlik bilan o’rga-nish va baholash, pedagogik ta’sir ko’rsatishning maqbul usul va vositalarini tanlay

olish qobiliyatiga ega bo’lish kerak.

Mustaqil ishlash iste’dodini shakllantirish, kasbiy layoqat hissini, pedagogik voqea va hodisalarni taqqoslash, tahlil qilish va xulosalash ko’nikmalarini rivoj-lantirish - bularning barchasi ta’lim jarayoning asosiy vazifalari hisoblanadi.

Ta’lim jarayoni - ma’lumot mazmuni hamda unga oid faoliyat usullarini o’quvchilarning o’zlashtirishi uchun o’qitish va o’qish faoliyatlarining real aloqa-lashuvi, sababiyatli bog’lanishi, bir-biriga muvofiqlashuvi asosida ta’limning aktlar, zvenolar, sikllar shaklida makon va zamonda harakatlanadigan maqsadga muvofiq shirkat faoliyati bo’lib xizmat qiladi.

Ta’limning asosiy vazifalari shaxsni ilmiy bilimlar, ko’nikma va malakalar bilan qurollantirishdan iborat. Ta’lim inson bilish faoliyatining bir turi sifatida bir necha ma’noni bildiradi, ya’ni ta’lim oluvchilarda bilim, ko’nikma va malakalar hosil qilish, ularda dunyoqarash, fikr va e’tiqodlarni shakllantirish hamda ularning

qobiliyatlarini o’stirib boradi.

Ta'lim orqali yosh avlodga insoniyat tajribasi orqali to'plangan bilimlar beriladi, zaruriy ko'nikma va malakalar hamda e'tiqodlar shakllantiriladi. Ta'lim o'qituvchi va o'quvchi, talabalarining birgalikdagi faoliyati deb yuritilib, u ikki tomonlama xarakterga ega, ya'ni unda ikki tomon o'qituvchi va o'quvchi, talaba faol ishtirok etadi. O'qituvchi aniq maqsadni ko'zlab, reja va dastur asosida bilim, ko'nikma va malakalarni singdiradi, o'quvchi esa uni faol o'zlashtirib oladi. Bildirish, bilish murakkab, qiyin, ziddiyatli jarayondir. Bu jarayonda inson psixikasiga tegishli sezgi, idrok tassavvur va tafakkur kabi jarayonlar faol ishtirok etadi va muhim rol o'ynaydi. Ta'lim berish, yoshlarga bilim berish, ularda ko'nikma va malakalarni hosil qilish, ya'ni haqiqatlarni ocha olishga qodir bo'lgan jiddiy mantiqiy tafakkurni tarbiyalashdan iboratdir.

O'qituvchi, o'quvchi va talabalardagi fikrlash jarayonni to'g'ri yo'lga solish uchun amaliyot har qanday intilishning negizi hisoblanadi, degan qoidani hisobga olgan holda hech qachon sedan chiqarmasligi darkor. Ta'limda o'qituvchi bilim berish bilan cheklanib qolmaydi, u o'quvchi, talabalarining fikrlash faoliyatiga ham rahbarlik qiladi, o'quvchi, talabalarda ishdagi mustaqillik, ijodkorlik qobiliyatlarini

o'stirib boradi va shu tariqa o'rganilayotgan narsaning ongli ravishda o'zlashtirib olishga erishilib keladi, materialni idrok qilishlari va tushunib olishlari bilan birga, uni puxta esda saqlab qolishlari to'g'risida ham g'amxo'rlik qiladi.

O'qituvchi o'quvchi - talabaning bilish faoliyatlarini tashkil qilish maqsadida o'quv ishlarini olib borar ekan, avvalo ta'lim jarayoni orqali uch vazifani, ya'ni bilim berish orqali uch maqsadni hal qilish lozimligini unutmasligi kerak. Bu maqsadlar o'qituvchi va o'quvchi, talabalar faoliyatini birlashtirib boradi:

1. Ta'limiy maqsad – o'quv materialining mazmunini bilish, ya'ni ushbu fanga tegishli ilmiy bilimlarni o'zlashtirish va amaliyotga tatbiq qila olishdir.

2. Tarbiyaviy maqsad - fan asoslarini o'zlashtirish orqali uning mazmunida yotgan g'oyalar, dunyoqarashlar ta'sirida o'zining shaxsiy sifatlarini, imon - e'tiqodlarini shakllantirishdir.

3. Rivojantiruvchi maqsad - ta'lim jarayoni ta'sirida shaxsning aqliy kamo-lotini, bilish qobiliyatini, o'qishga, mehnatga bo'lgan munosabatini rivojlantirish-dan iborat.

Bu maqsadlarni amalga oshirish natijasida o'quvchi - talabada mustaqil ishlash iste'dodi paydo bo'la boshlaydi. Uni o'ylashga, qobiliyatini oshirishga, o'z ustida ishlashga, dunyoqarashini shakllantirishga o'rgatadi, ta'lim jarayonida tafakkur hukmronlik qiladi.

Bu bog'liqlikni, avvalo, ta'limni amalga oshirish bosqichlarda ko'rishimiz mum-kin. Bu bosqichlar quyidagilardan iborat:

Birinchi bosqich - o'quv materiallarini idrok qilishni o'z ichiga oladi. Bunda o'quvchi talaba ta'limning mazmuni bilan tanishib, o'zining bilish vazifalari nima-lardan iborat ekanligini tushunib oladi. Bunda sezgi, idrok, tasavvur kabi jarayonlar faol ishtirok etadi.

Ikkinchi bosqich - ular o'quv materiallarini tushunib oladilar, uning mohiyatini anglaydilar va umumlashtiradilar. Natijada, ularda yangi bilimlar paydo bo'ladi. Buning uchun ular analiz, sintez, taqqoslash, xulosa chiqarishdan foydalanadilar.

Uchinchi bosqich - yangi bilimlar, mashqlar, mustaqil ishlar o'qituvchining qo'shimcha izohlari orqali mustahkamlanadi.

To'rtinchi bosqichda - ular o'zlashtirib olgan bilimlarni imkoniyatga qarab amaliyotga tatbiq qiladilar.

XULOSA

Yuqoridagi fikrlardan xulosa chiqaradigan bo'lsak, o'qitish jarayoni bilish faoliyatining muhim tarmog'i sifatida qator vazifalarni bajaradi. Bularni bilish orqali o'qituvchi ta'lim-tarbiya jarayonini samarali boshqarishi mumkin. Shuning uchun o'quv jarayonining hamma bosqichlarida o'qituvchi yetakchilik va boshqaruvchilik rolini o'ynaydi. Jumladan:

1. O'quvchi va talabalarda bilim ko'nikmalari va malakalarini hosil qiladi.
2. Ularda dunyoqarash, ishonch va e'tiqodlarini o'stiradi.
3. Yoshlarni muayyan darajada o'qimishli, muayyan tarbiyali kishilar bo'lib yetishishlariga, qobiliyat va is'tedodlarini o'stirishga erishiladi.

Bu vazifalarni muvaffaqiyatli hal etish uchun o'qituvchida o'z kasbiga layoqat bo'lishi lozim. Layoqatlilik pedagogik mehnatni muvaffaqiyatli bajarishga qodir bo'lishdir. Bu, avvalo, pedagogik kasbning ijtimoiy roli va zamiriyatini yaqqol tasavvur qila olishda ko'rinadi. Bundan tashqari o'qituvchi o'quvchi, talabaga qiziqib qarashi, uning ehtiyoj va xususiyatlarini tushuna bilish juda ham zarur. O'qituvchi keng ko'lamdagi didaktik bilimlariga, pedagogik mahoratga ega bo'lishi lozim. Shundagina o'qituvchi kadrlar tayyorlash milliy dasturi talablari darajasida ta'lim jarayonini tashkil qiladi va boshqaradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. F.H.Boqiyev, Jismoniy tarbiya va sport pedagogikasi dars mashg'ulotlarini samaradorligini oshirishning usullari Educational Research in Universal Sciences jurnal 2023/1/20 2/1 c28-32
2. X.Ibragimov, Sh.Abdullayeva – Pedagogika nazariyasi Darslik. Toshkent 2008
3. Sh.I.Po'latova - Umumta'lim maktablarida o'quvchilarni jismoniy tarbiya o'qituvchisi kasbiga qiziqishini shakllantirish samaradorligini oshirish shartlari va metodlari. vol. 2 no. 8 (2023): theory and analytical aspects of recent research
4. Г.М.Тўйчиева Бўлажак ўқитувчиларнинг касбийбилим компетенциясини шакллантириш //муфаллим ҳем узликсиз билимлендири² -2023. - № 2/1 сан. -с.125-129
5. Qovlonbekov Abdulaziz Abdullajon o'g'li o'smirlarda ichki nizolarning psixologik xususiyatlari, ularni bartaraf etish yo'llari va hamkorlik masalalari pedagogs jurnali 11/2 .22-30
6. Jismoniy tarbiya va sport pedagogikasi fanidan o'quv-uslubiy majmua. A.Gofurov F.Boqiyev. Farg'ona – 2022
7. Sh.I.Po'latova - Dars ta'limida rivojlantirish texnologiyasi va prinsiplari.